

Mnogi su izvori dostupni ali nisu korišteni

Za temeljit i sveobuhvatan referat o temi »Tito u domaćoj i stranoj literaturi« bilo bi potrebno, u najmanju ruku, raspolagati preciznom i neprestano dopunjavano bibliografijom a, naravno, i tom literaturom. Na žalost, danas još uvijek moramo više govoriti o našoj (ne)organiziranosti na tom području. U »Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale« i u reviji »Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte« npr. čitalac može kontinuirano pratiti specijaliziranu bibliografiju. U nas, međutim, svakih deset godina, obično u posljednji čas, u predvečerje svjetskih kongresa historičara, na brzinu pripremamo takve bibliografije za posljednjih deset godina, ali samo naše historiografije. Onda požurujemo štampariju, muku mučimo s organiziranjem transporta knjiga da bismo konačno te bibliografije slavodobitno ipak podijelili sudionicima kongresa.

Posljednjih godina strana literatura vrlo teško ili uopće više ni ne dolazi u biblioteke naših specijaliziranih institucija, odnosno naučnih instituta. Govorimo o otvaranju prema svijetu, hvalimo se najotvorenijim granicama u Evropi, a ne dobivamo čak više ni osnovne strane naučne revije s bibliografijama. Ako je riječ o stranoj naučnoj literaturi ili publicistici o Titu, do nekih sam značajnijih knjiga mogao u posljednje vrijeme doći samo ljubaznošću pojedinih prijatelja u inozemstvu.

Danas kod nas već svaka bolje organizirana poreska uprava raspolaže kompjuterima; tako dobivamo i račune za struju, pozive za izbore, za glasanje na referendumima za samodoprinos. Međutim, još nisam čuo da bi u nas naše nacionalne biblioteke raspolagale kompjuterima. U Britanskom muzeju, odnosno u britanskoj biblioteci, naravno uz plaćanje određene svote, moguće je vrlo brzo dobiti za pojedinačne teme pregled sve literature, kojom raspolaže ta i sjevernoameričke biblioteke. Takav centralni katalog, makar i ne bio kompjuteriziran, mi nemamo za čitavu Jugoslaviju!

Ako, dakle, govorimo samo o literaturi u kojoj je riječ o Titu, vjerujem da ni odgovarajući odbor za koordinaciju pri Saveznoj konferenciji Socijalističkog saveza radnog naroda ne raspolaže preciznim podacima o tome što je sve u nas posljednjih godina objavljeno o Titu, još manje analizom sadržaja ili čak kritičkim ocjenama. Prema štampi sudeći, taj se odbor morao i mogao zabaviti pretežno ekscesnim slučajevima, što se, volens nolens, u krajnoj liniji pretvaralo u izdavački marketing.

Naše ambasade, pretpostavljam, po prirodi svoga posla, ako raspolažu dovoljno kvalificiranim kadrom, prate ne samo štampu već i literaturu o našoj zemlji, koja se objavljuje u tim zemljama. Naravno, u tom kontekstu i tekstove o Titu, pogotovo ako takvi tekstovi imaju određene političke intencije i implikacije. Međutim, ni u jednom institutu, a radio sam dosad u tri naučna instituta koji se bave suvremenom historijom,

nisam dosad primijetio da bi bila u tom smislu uspostavljena neka suradnja, barem neko bibliografsko obavještanje i obratno!

U štampi čitamo da je u pripremi Zakon o memorijalnom centru Josip Broz Tito. Ne interesiraju me pravni aspekti ni međurepublički odnosi s tim u vezi. Međutim, mislim da bi svaki zainteresirani učenjak, domaći i strani, trebalo da u takvom centru dobije na uvid barem specijaliziranu bibliografiju o Titu, bibliografiju relevantnih prikaza, recenzija, objavljenih u svijetu i u nas. U biblioteci takvog centra morala bi da se nađe pri ruci sva, ponavljam sva domaća i strana naučna literatura o Titu. Drugo je, naravno, pitanje izvora o Titu i izvora koji su nastali u vezi s radom pokojnog Predsjednika.

U javnosti, ali ne u naučnoj literaturi, svojedobno je u reklamne svrhe nametnuta skolastička rasprava o teoriji distancije uz flagrantno nepoštivanje tako proklamirane teorije. Međutim, kudikamo bilo bi potrebnije, ako hoćete i zakonski, već jednom regulirati i vidjeti kako je s »distancijom« izvora, točnije s pristupačnošću izvora. U svakoj zemlji postoje i pravila i praksa da se pojedini, još uvijek delikatni izvori, ne daju na uvid naučnoj javnosti, da se umjesto roka od 30 godina pojedini dokumenti zatvaraju za 50, 75 pa čak i 125 godina. Štoviše, neke zemlje jednostavno ne daju izvore na uvid naučnoj javnosti, ili u svakom posebnom slučaju odlučuju što i kome će nešto staviti na uvid.

Od kompetentnih drugova čuo sam da su stenografirani i pažljivo arhivirani svi razgovori, koje je pokojni Predsjednik vodio u raznim prilikama. Ne vjerujem da će baš svi ti stenogrami moći da budu otvoreni za naučnu javnost. Međutim, ne vidim nikakvog razloga da se, npr., ne daju na uvid pasusi koji se odnose na historiju do kraja drugoga svjetskog rata. Isto vrijedi i za historijske dokumente koji su svojedobno izvađeni iz pojedinih fondova i našli su se u kabinetu druga Tita ili u njegovom osobnom arhivu. A da i ne govorim o pojedinim partijskim dokumentima iz toga vremena! Posao će istraživačima biti znatno olakšan kada bude završeno objavljivanje Titovih »Sabranih djela« i kada već jednom budemo imali objavljene osnovne partijske izvore uz kritički naučni aparat. Moram da kažem da je razmjerno još najpristupačnija građa u Arhivu Predsjedništva CK KPJ, pogotovo ako se to uspoređuje sa stanjem u pojedinim republičkim arhivima sličnog karaktera. Ali i tu, na žalost, samo se iznimno mogu kseroksirati pojedini dokumenti.

Drugo je pitanje kako i koliko su korišteni izvori o Titu, koji su već pristupačni u svjetskim arhivima. Tu ne mislim na izvore koji se odnose na poslijeratni period. U SAD, npr., dokumenti se u principu daju na uvid već poslije 25 godina, u Velikoj Britaniji poslije 30 godina itd. Na početku ove godine mogao sam se uvjeriti već prilikom letimičnog pregledavanja da postoje značajni izvori o Titu u depešama pojedinih britanskih misija. Doduše, te su depeše često pisane ili dešifrirane rukom, što oduzima strahovito mnogo vremena pri pregledavanju i odabiru i iziskuje mnogo više kseroks-kopija, ali izvori postoje, oni su u principu dostupna, bez obzira na sadašnje privredne i devizne poteškoće!

Koliko mogu da zaključim prema objavljenoj, barem meni poznatoj literaturi, dosad nije ni pokušano neko sistematsko istraživanje u ame-

ričkim arhivima bilo o Titu, bilo o problematici pokrenutoj u izvještajima američkih vojnih misija ili diplomata.

Uzmite, npr., njemačke arhive. Svojedobno, prije petnaest godina, ali sa stipendijom Fordove fondacije, bez ikakvih unaprijed odobrenih sredstava za odabiranje, snimanje i kupovinu građe, pregledao sam i odabrao gotovo milijun snimaka dokumenata raznih njemačkih vladinih, nacističkih, vojnih i ostalih ustanova. Mnogi dokumenti govorili su i o Titu, ali sam samo iznimno kasnije našao da su pojedinačni dokumenti korišteni u nekim našim naučnim publikacijama. Sjećam se, npr., jednog izvještaja Auslandsorganisation der NSDAP iz Hrvatske god. 1944. kako se sve više pokazuju znaci da Tito nije zavisao od Staljina, da se uočavaju trenja između njih dvojice!

Međutim, bez odgovarajuće tehnike i suvremenih načina evidentiranja dokumenata istraživač se naprosto gubi u oceanu građe. A gdje danas postoje, mislim u nas, mogućnosti za sistematsko istraživanje u arhivima obiju njemačkih država, u Bonnu, Koblenzu, Freiburgu i Potsdamu? Gdje je tu potrebnim timski rad, usuglašavanje rada pojedinih istraživača, specijalista za pojedine periode ili tematiku?

U dosadašnjoj diskusiji bilo je već riječi o tzv. »službenoj historiografiji«, čak i o »štancovanoj« historiografiji. Koliko je meni poznato takve, da budem sasvim precizan, diskvalifikacije nametnule su se u javnoj diskusiji u povodu pisanja publicista koji je vani svojedobno nazivan »dvorskim biografom«, a sada je etiketu »službenih« historičara velikodušno i izazivački naljepio profesionalnim istraživačima. Da se razumijemo, kod nas u Jugoslaviji objavljuje se mnoštvo publikacija s historijskom tematikom, ali se pretežno vode sporovi i javno se raspravlja o radovima nestručnih lica, publicista. Znam da pojedine službene historije u Velikoj Britaniji objavljuje vladina izdavačka kuća. Znam za takve službene historije britanske vanjske politike u drugom svjetskom ratu, za službene historije avijacije, drugoga svjetskog rata uopće. Međutim, u nas ne znam ni za jednoga jedinog »službenog« historičara. Znam za bolje i znam za lošije pisce rasprava, knjiga itd., za ljude sa širim i užim dijapazonom. Čak i »Pregled istorije SKJ« nije neka službena historija a to, vjerujem, neće biti ni kolektivni rad na Historiji SKJ, koji se sada završava. Ni takvi radovi ne pišu se po »postanovljenju«. Međutim, pažljivom političkom analitičaru s potrebnim kvalifikacijama i historiografski i publicistički radovi, pogotovo o Titu, poslužiti će kao značajna građa za analize aktualne političke situacije i odnosa snaga.

Na žalost, istraživač je danas prilično nemoćan u bilo kakvom dugoročnom istraživanju koje prelazi, npr., općinske ili republičke granice, pogotovo ako je potrebno duže sistematsko istraživanje u inozemstvu. Čak se i uz ograničena i relativno sve manja sredstva za nauku pokušava da se unutar naučne djelatnosti prestrukturiraju sredstva u korist prirodoslovnih, tehničkih nauka. Kao da je duhovna nadgradnja sve manje i manje važna!

Publicist Emile Guikovaty je u pariskoj izdavačkoj kući Hachette u kolekciji »Veliki avanturisti« (!) 1979. god. objavio svoju biografiju druga Tita. Do te sam knjige mogao doći tek ljubaznošću i prijateljskom uslugom našeg ambasadora pri UNESCO-u; u biblioteci moga Instituta,

a vjerujem ni ostalih, te knjige nema. Odlomak s naslovom »Kada je Tito pregovarao s Abwehrom«, objavio je i pariski nedjeljni list »L'Express«. Knjiga nije naučni, već vješto napisani publicistički rad, koji se uklapa u tehniku suvremenoga specijalnog rata. »Prepjevane« pasuse iz takvog rada mogao sam kasnije da nađem čak i u kod nas nedavno objavljenoj knjizi, koju je u naslovima »Politika« više puta označavala kao »Novi prilozi za biografiju J.(osipa) B.(roza) Tita«, a da analogno nije navela pisca V.(ladimira) D.(edijera).

Prijatelj naše zemlje, nekadašnji vođa savezničke vojne misije u Vrhovnom štabu, brigadir Fitzroy Maclean neposredno poslije Titove smrti objavio je svoju »Pictorial Biography« o drugu Titu. Imao sam prilike da, na žalost tek uoči promocije te knjige u Londonu, ukažem na neke faktografske greške, preuzete nekritički od drugih autora. Npr., poznata fotografija o posjetu Hitlera Mariboru 26. aprila 1941. god. preuzeta je iz knjige Dragana Markovića i Tihomira Stanojevića o Titu iz 1963. god. kao fotografija koja, tvrdi se, pokazuje Hitlerov dolazak i trijumfalni doček u Zagrebu! Ipak, pri objavljivanju na našem jeziku u toj knjizi sve su te greške neispravljene, ali je umjesto Filipa Filipovića sada ispravno navedeno Stevan Filipović kao ime heroja, koji je obješen u Valjevu. A zna se da Hitler nije nikada nogom kročio u okupirani Zagreb, da je tamo jednom bez pompe u javnosti došao Himler! Naravno, i takva, na prvi pogled beznačajna greška, i te kako je korisna političkim analitičarima! Ali, naravno, ne za prilike u Velikoj Britaniji!

Prema tome, pitanje izučavanja života i rada druga Tita ne može se odvajati od pitanja stanja, problema i perspektive naše suvremene historiografije uopće. Sadašnji pretežno komercijalni i publicistički trend radova, bukvalno izbačenih na tržište, ne bi smio pomutiti perspektive za daljnji rad historijske nauke. Uvjeren sam da će istinsko naučno istraživanje i tzv. tabu-tema postići upravo obratne rezultate od onih koje priželjkuju pojedinci ili specijalizirane ustanove za specijalni rat. Mislim da nije sporno da smo taj rat dobili i da je u tome velika zasluga upravo druga Tita. Ne vidim potrebe da bismo ratovali i danas za ranije već izvojevane bitke. Ali morat ćemo više nego dosad istraživati šire kontekste tih bitaka, odvajati više sredstava za taj rad i — prije svega — pokloniti više pažnje odabiranju i osposobljavanju naučnog podmlatka!